

Vogeler och Böttcherstrasse.

Av
FREDRIK BÖÖK.

Vi foro alltså ut till Worpswede. Vi kommo genom Geest och Moor; skillnaden mellan dem är att den förna är torr och sandig, den senare sank och gyttjig. Det finns ängar, som simma på det bruna vattnet likt flottar, och som knappast bära vandrarnas fot. Vår ledsagare berättar om sin farfar, som var präst i en av kyrkorna nära Worpswede, att han sent en höstkäll fick besöka av sin kollega i grannförsamlingen, och de båda andans män sutto samman i studerkammaren vid sina tobakspipor under djupa samspråk tills natten var mer än halvgången. Kyrkoherden bjöd sin gäst att övernatta i prästgården, ty landsvägen hem var lång, och de vanliga genvägarna över den gungande Teufelsmoor voro, menade han, farliga att beträda i höstmörkret: ett steg vid sidan om, och de sugande djupen skulle gripa sitt rov. Men den gamle prästen lät sig inte förskräcka; han kände var stig, där han sprungit redan som gosse med bara fötter, och han stod i Guds hand. Leende bjöd han sin vän farväl på tröskeln och försvann i mörkret — i bokstavig bemärkelse, ty sedan den nattliga stunden blev han aldrig mera sedd bland de levande. Det är sjuttio år sedan dess. Har

man i Kiel eller i Köpenhamn sett s. k. Moorleichen, de underbart väl bevarade kropparna av dem, som funnit sin grav i torvmossarna, så kan man föreställa sig, att om den gamle prästens lik nu bleve påträffat, så skulle han ligga där sådan han gick och stod, en gengångare ur det förflutna, medan hela hans övriga samtid förvandlats till mull. Stigar-Mats, bergsmannen i Falun, hade ett sådant öde. Min sagesman berättar om den iskalla skräck, varmed han som litet barn hört farmor förtälja sannsagan från Teufelsmoor under mörka vinterkvällar, då väderflöjels gnissel trängde in i prästgården, där äpplena stektes på torvugnen och blandade sin ljuvliga doft med den milda, aromatiska torvröken, som anses vara god och hälsosam för bröstet.

Det är ett holländskt landskap, och man kör även här på vägar byggda av klinkertegel; det är så hårt bränt, att det inte suger till sig vatten, och så fast, att det klingar metalliskt under hjulen. Liksom i Holland ser man segel ute i ängarna, som jättestora fjärrilar bland de gula kabbelökarna, en överraskande syn, ty de smala vattenvägarna försvinna i vegetationen för ögat. Är det vita segel, så är det lustfarande från Bremen, och ibland ser man dem flockade i en lustbåtshamn som öppnar sig vid en by, där korsvirkeshusen lyfta sina halmtäckta gavlar smyckade med hästhuvuden — de ha suttit där som vårdtecken sedan

Odens dagar. Bönderna ha alltid bruna segel på sina skutor, när de ge sig in till Bremen med grönsaker, livsmedel och torv; i de bremensiska hushållen eldar man ännu mycket med torv, ty det finns brödsorter, som aldrig få den rätta fina smaken, om man inte bakat dem i torvugn. Storkar kretsa över de fredliga byarna, där linhåriga barn leka på gatorna; det är uråldrig frisisk bondebygd, där traditionerna leva kvar med styrka, och man förstår, att den talat djupt till de bremensiska artisternas hjärta, liksom Dalarna värmdes de svenska nittiotalsmålarna. Det yra lättsinnet har aldrig hört hemma i detta landskap.

Avglansen från Worpswedeskolans konst ligger ännu över byn, fast den har förlorat sin prägel av ensamhet. Med rörelse kände vi plötsligt igen Heinrich Vogelers vita hus, men den spröda majmorgonstämningen var borta, den poetiska doften var försvunnen, det musikaliska ackordet var förklunget; häpna stirrade vi på en helt vanlig liten villa, och vi undrade om det var den eller vi som förändrats. Det var trist som att komma till liljekonvaljeställena en grå höstdag, och dock sken majsolen över den förvuxna trädgården och den spruckna tappningen. Heinrich Vogeler har flyttat bort. Vi vandrade upp till konstutställningslokalen, byggd av Böttcherstrasses arkitekt Bernhard Hoetger; vi betraktade tavlor av Mackensen, skolans grundare, av Modersohn, Overbeck och Hans am Ende, av alla de yngre epigonerna, som fortsätta att återge det omgivande landskapet i skiftande belysningar. Men solskenet är borta, det har kommit något svartgrått och melankoliskt över deras paletter. Det fanns också konstslöjd där och vackra vävnader, som hade den mjuka varma tonen från torvmossarna. Det är Heinrich Vogelers svägerska som visar

oss kring; men han själv är frånvarande. Vi sågo den berömda konstnärsrestaurangen, även den en skapelse av Hoetgers vilda expressionism; originell är den utan all fråga fortfarande, den är byggd i en blandning av nedertysk och malajisk stil — i och för sig självt passar det ju i det kaffehandlande Bremen — men folkhumorn i byn har döpt lokalen till Café Verrückt, och man känner ingen kraft till skarpa protester. Det är dock alltsammans sökt, förvridet, anlagt på att förbluffa. I någon mån gäller detsamma om hans kolossala Niedersachsen Denkmal, ett minnesmärke över världskriget, som Hoetger byggt på en kulle i närheten, en väldig örn i tegel; däruppfån har man en härlig blick ut över Geest och Moor, över byar och fält och skogar ända bort till Bremen, och man kan urskilja de talrika nybyggen och Siedlung, som visa att man även här arbetar målmedvetet på att vidga det tyska folkets näringsbasis. Man skymtar också i furuskogen det uppseendeväckande sneda taket på den expressionistiske profetens egen villa. Det bästa verk av hans hand, som vi sågo, var gravmonumentet över Paula Becker-Modersohn, som man väl kan kalla Worpswedeskolans madonna. Alla tecken tyda på, att hon verkligen var en märklig personlighet, ehuru hennes senare realistiska skede berör en ganska beklämmande. Hennes stränga sanningsskärlek och ett socialt-etiskt patos togo sig uttryck i bilder av fattiga bondkvinnor och sjuka barn, och det patologiska, det nästan kretinaktiga kommo i medelpunkten för hennes intressen på ett sätt som verkar osunt. Självt dog hon redan år 1907, då hon gav livet åt sitt enda barn, och Hoetgers gravvård framställer gripande modern ur vars sköte det nyfödda livet växer fram, som framtiden ur det förflutna. Hennes egen medvetna kult

av moderskapet fick en tragisk avslutning; om den själsliga makt hon utövade i sin krets föreligga en rad litterära och konstnärliga vittnesbörd, framför allt det Paula Becker-Modersohn-Haus, som Ludwig Roselius, den store mecenaten, byggde till hennes ära i sin Böttcherstrasse. Även där står hon i vestibulen som madonnan med barnet, den estetiska självfullhetens goda och rena genius.

Men hon må ha varit mänskligt betydande och inspirerande, en fulländad, oemotståndligt övertygande och tjusande konstnär var hon dock inte. Den som kan göra anspråk därpå var Heinrich Vogeler och knappast någon annan. Vi sökte efter hans dukar, och vi funno äntligen några av dem i Böttcherstrasse, i den förnäma vinstaurang, som fått namn efter Sankt Petrus. Där var ett ryskt landskap, med utsikt över en flod och en åldrig flottbro; på ett vaktorn av trä och flätade bastmattor ligger en flicka och skådar drömmande ut över nejden. Det är mer än ryskt, det är tatariskt och primitivt, och det har hela den drömmens och längtans starka och dock så fina kolorit, som blossade i Vogelers själ. Tavlan är målad under åren före kriget, Vogeler måste redan då ha intresserat sig för Ryssland. Där är en bild från havsstranden, med en förtjusande kvinnofigur i pärlemodiset; hon är drömmen och poesien själv, målad med hela den förälskelse som Vogeler var mäktig. Man gissar att det är hustrun. Där är en stor tavla, en triptyk i Max Klingers eller Hans Thomas stil, den har något av altartavla, och det är också på sätt och vis en andaktsbild. Konsert heter den; det är det vita huset från majmorgonen, och på trappan står återigen hustrun med en vit spetsfichy, omgiven av rosenbuskarna och med en ädel vinthund vid sina fötter; den vänstra flygeln åter-

ger en grupp konstnärsvänner i stilla samspråk, den högra visar konstnären själv med den älskade fiolen och en ung man som spelar flöjt. Det är det estetiska symposiet, med anor från Giorgione; en svensk erinras ovillkorligen om Hanna Paulis och Richard Berghs tavlor, som framställa kretsen kring Ellen Key, och tidpunkten är ungefär densamma, kvinnornas dräkter tyda på åren kring 1905. Det är högpoetiskt, men det är verkligen självfullt, och äkta, och rent i färg och melodi, utan en störande biton; det är den artistiska hänförelsen, den djupa tron på den konstnärliga stämningens lyckliggörande, adlande, försonande makt. Det är förkunnelsen av det frälsnings-evangelium som Schiller på franska revolutionens tid predikade i Briefe über die ästhetische Erziehung des Menschen, den individuella fulländningen som räddning undan stats- och samhällslivets barbariska förvillelser och råa upplopp. För Worpswedeskolan — och för många andra kretsar runt omkring i Europa — var det både lära och liv, och ingen bland dem har givit konstnärlig form åt detta patos ypperligare än Heinrich Vogeler.

Men ingen nämner längre hans namn, och även hans tavlor förevisas med en viss skygghet. Hur gick det för honom, frågar man, var är han? Han gick ut i kriget, han som så många andra, och levde fyra år vid fronten. När han kom tillbaka, hade han svåra personliga motgångar, antydes det, vänner hade svikit. Men det var säkert mera än det individuella olycksödet — vilken fruktansvärd världsåskådningen! Var fanns harmonien och poesien i den tidsålder, som bröt in med 1914, hur skulle de estetiska värdenas hierarki kunna bli bestående, när världen skakade i sina grundvalar? Hur skulle konstnären vara beskaffad, för att kunna drömma vidare i sitt

elfenbenstorn? Efter några år lämnade han Worpswede. Nu är han i Moskva, upplyses det, han säges vara lärare vid konstakademien där, men hur de tavlor se ut, som han nu målar, kan ingen ge besked om.

Det var alltså det resultat, vartill han kom vid omprövningen av ideerna i verklighetens ljus. Vogeler, som genom födseln hörde till det patriciska borgerskapet i Bremen, bröt sig först ut ur de hävdvunna traditionerna till det artistiska cenaklet, och sedan gick hans väg till Moskva och världsrevolutionen. Det är samma romantiska Eros, som drivit honom vidare, vad han söker är det fullkomliga idealet. Skönhet var inte nog. I hans konst och hans öde bryter sig en hel tidsålder. Bland de tomma skalen i Worpswede vandra nu epigonerna kring; kvinnorna svepa sig frysande i bisarrt vackra schalar och vrida på de stiltfulla, litet besynnerliga lerkärlen, männen måla melankoliska dukar, där skymningen tättnar över mosslandskapen, men tron har kolnat och tändes ej på nytt.

2.

Böttcherstrasse står likväl kvar och hör fortfarande till Bremens sevärdheter, som förevisas på flera språk av uniformerade guider. Vi tillbringade åtskilliga timmar där, och det vore otacksamt att säga, att de voro ledsamma eller ointressanta. Ludwig Roselius, som förvärvat en förmögenhet på Hagkaffet, måste ha offrat åtskilliga millioner på förverkligandet av sina konstnärliga drömmar; hans frikostighet, hans uppslagsrikedom, det storlinjiga i hans personlighet måste man erkänna, hur man än bedömer de praktiska resultaten. Den gamla förfallna Tunnbindargatan, nära torget, strax bakom Schütting, inköpte han hel och hällen, och lät sina arkitekter, med Hoetger i spetsen, bygga om den åren 1926—1931, lika smal, lika